

ÜTTÖRŐ TÉRKÉPEZÉS AZ URÁLBAN

Reguly Antal, a sokoldalú magyar tudós a földrajz és a térképészet területén is maradandót alkotott. A XIX. század közepén az európai ember számára addig jórészt ismeretlennek számító északi-uráli vidékekről hozott új információkat. A terepi felvételezésének eredményeként elkészült térképvázatai és részletes Urál-térképe révén a zirci születésű fiatalember egy csapásra a nemzetközileg jegyzett kartográfusok közé emelkedett.

A magyarok nyelvrokonságát kutató Reguly az egyedülálló térképezését a szűkebb értelemben vett uráli és nyugat-szibériai utazása idején, 1843 őszén és 1845 tavasza között hajtotta végre. Terepi tevékenységének elsődleges célja a helyi őslakos népek körében végzett nyelvészeti és néprajzi szempontú adatgyűjtés volt, a térképezéssel csupán munkájának kiegészítése gyanánt foglalkozott. Ugyanakkor ezen a téren

is jelentős mennyiségű és minőségű anyagot gyűjtött össze, amelyet az oroszországi tudományos körök is nagyra értékelték. A térképvázlatok megrajzolását Reguly két okból is szükségesnek látta. Egyrészt a terepen mozogva nagyon hamar szembesült az uráli területekről addig megjelent térképek hiányosságai-
val, pontatlanságaival, és mindezeket javítani kívánta. Másrészt – és ami a legfontosabb – az általa feljegyzett nyelvészeti és néprajzi

információkat igyekezett a földrajzi térben is elhelyezni, ennek pedig leglátványosabb formája a térkép.

Reguly a terepen

Reguly a térképezést mérőeszközök nélkül, mindössze szemmérték szerint, a terepi objektumok egymáshoz képest történő felvételezésével végezte. Kezdetben még nem voltak olyan szándékai, hogy az uráli vidékek átfogó szemléltetésével egy egész térképet hozzon létre. Mindig csak az előtte álló kisebb területrészek – többnyire egy-egy folyószakasz vagy hegycsoport – leírására törekedett. A fiatal utazó a földrajzi adatokat részben a saját megfigyelései

Reguly a manyisi Alekszej Kaszimovot az Északi-Szoszva folyóhoz kapcsolódó térképvázlatának címében is megnevezte

Az Urál hegység legmagasabb része a „Karte Nro II.” térképvázlaton

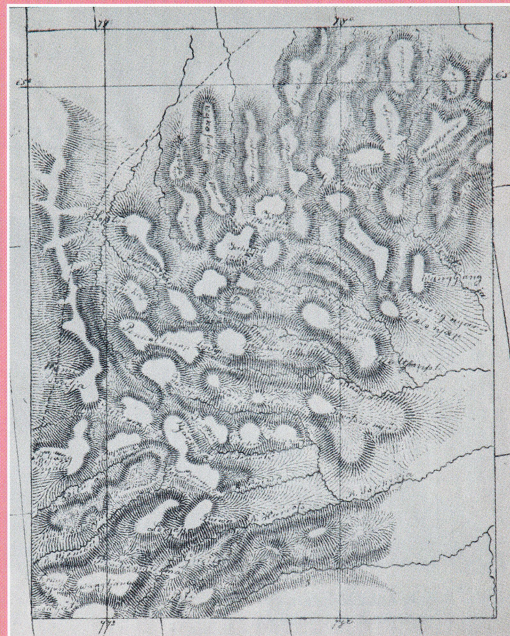

A Paj-Hoj dombvidék és a tengerparti területek a könyvatos Reguly-térképen

A Konda folyó vidéke Reguly térképi ábrázolásában

Az Urál legmagasabb csúcsainak vidékét szemléltető térképét

(KÉPEK FORRÁSA: MTA KIK KÉZIRATTÁR ÉS RÉGI KÖNYVEK GYŰJTEMÉNYE)

alapján, részben pedig a helyi lakosok közléseire támaszkodva jegyezte fel. Az adatgyűjtés eredményességéhez nagyban hozzájárultak Reguly egyéni képességei és jellembeli tulajdonságai, valamint az a tény, hogy ő nem gyarmatosító szándékkal érkezett. Szorgalmának és kivételes nyelvérzékének köszönhetően mindenütt könnyedén meg tudta magát értetni a helyiekkel. Kiváló kapcsolatteremtő képességéből eredően gyorsan elnyerte az őslakosok bizalmát, akik készségesen osztottak meg vele minden információt, és amiben csak tudtak, a segítségére voltak.

Regulynak szokása volt, hogy a felvételező munkálatokhoz mindig alapos felkészülést követően fogott hozzá. A nagyobb településeken időzve részletesen tanulmányozta a rendelkezésére álló földrajzi és kartoográfiai anyagokat, továbbá igyekezett olyan embereknél tudakozódni, akik korábban – ha csak érintőlegesen is – már megfordultak az általa bejárni kívánt vidékeken. Reguly az előzetesen megszerzett ismeretek birtokában az őslakos adatközlőknek már előre megfogalmazott, konkrét kérdéseket tudott feltenni az egyes terepelemek elhelyezkedésével kapcsolatban, mindez jelentősen megnövelte munkájának hatékonyságát.

A magyar utazó egyik legfontosabb adatközlője volt – a Reguly munkásságát bemutató sorozatunk bevezető cikkében is megemlített – Bahtyiár, a tapasztalt manysi vadász, aki elsősorban a nyelvi és néprajzi tanulmányaiban működött közre, de több esetben topográfiai adatokat is

szolgáltatt. Fontos segítséget nyújtott még Regulynak egy igen nagy tekintélyű őslakos, a kitűnő helyismerettel rendelkező Alekszej Kaszimov. Reguly az Ivgyel folyó mellett öt napig látta őt vendégül, hogy kikérdezze az Urál északi részének településeiről, magaslatairól és

A Reguly-térkép keretvonalának határai

GULYÁS ZOLTÁN
**REGULY ANTAL TÉRKÉPÉSZETI
MUNKÁSSÁGA**

Reguly Antal Múzeum és
Népi Kézműves Alkotóház

Zirc, 2019

GULYÁS ZOLTÁN
**REGULY ANTAL TÉRKÉPÉSZETI
MUNKÁSSÁGA**

Reguly Antal Múzeum és
Népi Kézműves Alkotóház

Zirc, 2019

KÖNYVBEMUTATÓ

Július 11-én, Zircen, a Reguly-fesztivál keretében mutatták be szerzőnk, Gulyás Zoltán Reguly Antal térképészeti munkássága című könyvét, amely minden eddiginél részletesebben tárgyalja a magyar utazó oroszországi térképezésének történetét. A szerző nemcsak görcső alá vette Reguly kéziratos térképét és terepi vázlatait, hanem egyúttal elkészítette azok korszerű feldolgozását is. A zirci Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház kiadásában megjelent hiánypótló könyv a szélesebb közönség számára is ismertté teszi jeles tudósunk kartográfiai hagyatékát.

folyóiról. Az Urál legmagasabb hegyeinek vidékén, a mai Narodnaja hegycsúcs térségében Reguly meglehetősen sok topográfiai ismeretet tudott meg Tjobjingtól, a környék legtehetősebb emberének számító manysitól. A helyiektől származó adatközlések jelentősége további példákban is megmutatkozik. Az Északi-Szoszva és az Ob folyók felvételéhez nagyban hozzájárultak a

hanti halászok, akik folyóik minden egyes szakaszát megkülönböztették, és ezeket külön elnevezéssel illették. Reguly kérésére a part menti homokba lerajzolták, majd részletesen ismertették a vízfolyások futási irányát.

Reguly térképező munkáját nehezítette, hogy a helyiek körében összegyűjtött távolságadatok nem mindig rendelkeztek határozott mértékegységgel. Egy egész vagy félnapi

távolság gyalog vagy rénszarvasokkal megtéve, továbbá a nyári, őszi vagy téli napi távolság, a szürkületi vagy eb-ugatási távolság (ameddig a kutyaugatás elhallatszik) mind olyan meghatározások, amelyek megfelelő értelmezése az európai ember számára nem volt egyszerű feladat. További nehézséget okozott, hogy a távolságok ilyen módon történő megadása nagyban függött az adatközlő személyek egyéni

AZ URÁL LEGMAGASABB RÉSZÉ

Reguly térképezése az Urál hegység megismerésének történetében kiemelt jelentőséggel bír. A magyar utazó volt ugyanis az első, aki az őslakosok elmondásai alapján a pontos helyén, vagyis a mai Narodnaja (1895 m) csúcsnál ábrázolta az Urál legmagasabb részét a hegylánc egészére nézve. Reguly az egyik térképészeti vázlatán németül jegyezte fel, hogy „hier ist der Ural am höchsten”, azaz az Urál itt a legmagasabb.

REGULY-CSÚCS AZ URÁLBAN

Kevésbé közzismert, hogy Reguly nevét napjainkban egy 1711 méter magas hegycsúcs is viseli a Sarkközeli-Urálban. 1990 nyarán egy szovjet–magyar közös szervezésű tudományos expedíció indult az Urálba, amelynek tagjai július 30-án ünnepélyes keretek között az addig névtelen csúcsnál egy kőrákához rögzítve elhelyezték a Magyar Tudományos Akadémia orosz és magyar nyelvű emléktábláját. A Reguly-csúcs – amelynek nevét hivatalosan is bejegyezték – kedvelt célpontnak számít az uráli hegymászó turisták körében.

NAT

A címbeli betűszót sokan ismerik, elsősorban a pedagógusok. A *Nemzeti alaptanterv*ről van szó, amelyet általános fogalomként kis kezdőbetűvel írhatunk, de hivatalos dokumentumként már nagy kezdőbetűs: *Nemzeti alaptanterv*. Vitára bocsátották a közoktatásunkat majdan meghatározó új változatot, amely számos újdonságot tartalmaz. Ismerkedjünk meg a pedagógia szaknyelvének néhány sajátos kifejezésével!

A mai iskolaügy fontos célként határozza meg a *lemorzsolódás* csökkentését. A régebbi keletű *lemorzsolódás* főnév a köznyelv vagy a szakzsargon metaforikus, képszerű eleme, az alaptantervben is szereplő hivatalos forma viszont: *korai iskolaelhagyás*, illetőleg *végzettség nélküli iskolaelhagyás*. Az utóbbi kettő mutatja a szaknyelvek főjellegzetességét, a kifejezendő jelentéstartalom pontos – a köznyelvi változatnál bonyolultabb – meghatározását. Kulcsfogalom az *élménypedagógia*, amely az új dokumentum szerint *aktív tanulást és multidiszciplináris órákat* feltételez.

Részletesen foglalkozik az alaptanterv az *atipikusan fejlődő*, másképpen a *különleges bánásmódot igénylő* tanulók nevelésével. Ebbe a kategóriába tartoznak a *sajátos nevelési igényű* és a *beilleszkedési, tanulási és magatartási nehézségekkel küzdő tanulók*. Mindkét körülírás ma már elfogadott szakkifejezés. Az egyszerűség kedvéért a pedagógusok betűszói formájukat használják: SNI és BTM (vagy BTMN), például *esemé-s, bétéem-es gyerek*. Az alaptanterv elkülöníti a *kiemelten tehetséges tanulók* kategóriáját is. Mindezek alapján előírja a *tanterv a tanuló sokféleség figyelembevételét és a személyre szabott nevelést*. A módszerek – mai jelzővel együtt: a *tanulástámogató módszerek* – között előkelő helyet foglal el a *differenciált fejlesztés heterogén tanulócsoportokban (DFHT)*. A tanulói sokféleség az *együtt nevelés* két formájával, az *integrált* és az *inkluzív* módszerrel kezelhető a legjobban. Az előbbi a 'beillesztő', az utóbbi az 'elfogadó, befogadó' szavakkal jellemezhető.

ZIMÁNYI ÁRPÁD

fel fogásától. Reguly a különféle kölésekből származó adatokat összevetve igyekezett megállapítani az utak tényleges hosszát. A munka szempontjából sokat számított, hogy Reguly olyan őslakosokkal is találkozott, akik a távolságokat verszben is ki tudták fejezni.

Reguly az utazása idején mindvégig rendszeresen végzett földrajzi munkálatokat. A térképezés eredményeként elkészült nyolc kéziratos terepi vázlata a Reguly-hagyaték részeként maradt fenn, és napjainkban az MTA Könyvtár és Információs Központ Kézirattárában és Régi Könyvek Gyűjteményében lelhető fel.

A kéziratos térkép megalkotása

Miután Reguly az uráli utazásából, illetve az azt követő Volga-vidéki gyűjtőútról 1846 augusztusában visszatért Szentpétervárra, a helyi tudományos körök részéről Karl Baer (1792–1876) és Friedrich Georg Struve (1793–1864) akadémikusok – az egy évvel korábban megalapított Orosz Földrajzi Társaság képviselőiben – felkérték, hogy dolgozza fel náluk az utazása során gyűjtött földrajzi anyagokat, és állítsa össze az Urál északi részének első alapos térképét. Reguly készségesen elfogadta a felkérést, és hozzáfogott a feldolgozási munkálatokhoz. Ennek eredményeként készült el a kéziratos térképe, valamint a Peter Köppen (1793–1864) akadémikusnak írt levele, amely valóságos tudományos tanulmány, és egyúttal a térképhez fűződő magyarázatokat tartalmazza. A térképet még ugyanabban az évben könyvműves formában sokszorosították Szentpéterváron.

A meglehetősen nagy területet bemutató, 1 : 1 250 000 méretarányú térkép tartalmi részét képezi a települések és a fontosabb utak ábrázolása, továbbá a különféle etnikumok lakóterületét jelölő határvonalak. Ugyancsak vonalak szemléltetik a földművelés, az állattenyésztés és bizonyos növényfajok területi kiterjedésének határait. Reguly a saját útvonalat is berajzolta, az ahhoz kapcsolódó dátumokkal együtt. A térképlapon betétként egy melléktérkép is helyet kapott, amely az Urál hegység legmagasabb csúcsainak vidékét nagyobb méretarányban mutatja be.

Reguly térképe napjainkban négy különböző változatban ismeretes. Az eredeti kéziratos térképet ma is készítésének helyszínén, Szentpéterváron őrzik. A könyvműves térkép egy példánya a terepi vázlatokkal együtt Budapesten található meg. A XX. században Magyarországon a térképnek két további, kisebbített méretű kiadása is napvilágot látott.

Térképi munkák mint forrásművek

A XIX. századi orosz kartográfia jeles alkotásai között több olyan térkép is található, amelyek készítői közvetlenül hasznosították Reguly földrajzi és térképészeti eredményeit. Az Ernst Hofmann (1801–1871) ezredes vezetésével 1847–1848-ban megvalósított északi-uráli expedíció számára a Reguly-térkép nem csupán a terepi tájékozódást segítette, hanem a saját térképük összeállításához is nagyban hozzájárult. Reguly földrajzi anyagait ugyancsak nagy eredményességgel használta a már említett Köppen az Európai-Oroszország 1851-ben megjelent néprajzi térképének megalkotásához. A szerző az észak-uráli területekre nézve Regulytól vette át a topográfiai információkat és az ottani népek lakóterületét jelző határokat. Vlagyimir Iszlavin (1818–1895) etnográfus, a cári földművelésügyi minisztérium tisztviselője a szamojedek életét bemutató könyvéhez mellékelte térképen a tundra keleti oldalát – a magyar utazóval való személyes ismeretségének köszönhetően – Reguly térképe alapján rajzolta meg.

Reguly térképi munkáinak legfőbb jelentősége a bőséges névanyagban rejlik: a terepi vázlatok összesen 2279, a kéziratos térkép pedig mintegy 2000 filológiai adatot – földrajzi neveket, magyarázó megírásokat és távolságadatokat – tartalmaz. Reguly térképes névgyűjtése úttörő és egyedi teljesítmény, mivel az adatközlői révén a terepelemek elnevezéseit sok esetben olyan nyelveken jegyezte fel, amelyek akkoriban még nem rendelkeztek írásbeliséggel. Ennél fogva ezek az alkotások még manapság is rendkívül értékes, első kézből származó források az uráli vidékekhez kapcsolódó filológiai és történeti-földrajzi kutatások számára.

GULYÁS ZOLTÁN

térképész, Reguly Antal Múzeum és Népi Kézműves Alkotóház, Zirc